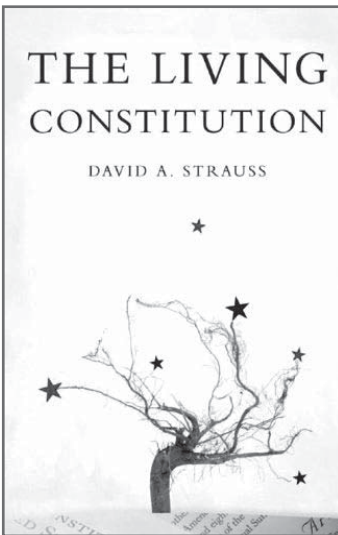

The Living Constitution |

ธัญญ์ เกตวงกต
เจ้าหน้าที่วิชาการ,
สภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า
E-mail: tanaikk@gmail.com

Strauss, David A. (2010). **The Living Constitution**. Oxford: Oxford university press, 176 page.

หนังสือเรื่อง The Living Constitution ถือว่าเป็นหนังสือที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ เดวิด เอ สเตราส์ (David A. Strauss) ศาสตราจารย์ทางด้านกฎหมายแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก (University of Chicago Law School) หนังสือเล่มนี้เป็นงานศึกษาทางกฎหมายเกี่ยวกับการเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของรัฐธรรมนูญผ่านการตีความรัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ ภายในหนังสือเล่มนี้ สเตราส์ ได้มีความพยายามจะถกเถียงเกี่ยวกับ

แนวคิด การตีความรัฐธรรมนูญตามเจตนารมณ์ (Originalism) ซึ่งเป็นแนวคิด การตีความแบบเดิม ด้วยการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการตีความรัฐธรรมนูญ อีกแนวทางหนึ่งที่เรียกว่า รัฐธรรมนูญที่มีชีวิต (The Living Constitution) ซึ่งหนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอให้เห็นว่าการตีความรัฐธรรมนูญแบบรัฐธรรมนูญ ที่มีชีวิตดีกว่าการตีความรัฐธรรมนูญตามเจตนารมณ์อย่างไร ด้วยเหตุนี้ สเตราส์จึงได้วางโครงของหนังสือเล่มนี้ด้วยการเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ว่า แนวคิดการตีความตามเจตนารมณ์มีหลักการอะไร และพยายามชี้ให้เห็นถึง ข้อบกพร่องของแนวทางการตีความดังกล่าว ต่อมาจึงได้เสนอแนวคิด รัฐธรรมนูญที่มีชีวิตเป็นทางเลือกในการตีความรัฐธรรมนูญ ผ่านคำอธิบาย ของแนวคิดและตัวอย่างคดีทางประวัติศาสตร์ของสหรัฐฯ ที่ได้แสดงให้เห็น ว่าศาลสูงของสหรัฐฯ ได้ดำเนินแนวทางการวินิจฉัยตามแบบรัฐธรรมนูญ ที่มีชีวิตมาโดยตลอด และสุดท้ายเป็นความพยายามจะแก้ไขข้อจำกัด ที่แนวคิดนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งบทความนี้จะอธิบายถึงข้อถกเถียงสำคัญของหนังสือเล่มนี้ และนำเสนอข้อพึงระวังเกี่ยวกับทฤษฎีดังกล่าวเมื่อนำ ไปประยุกต์ใช้ในบริบทของสังคมการเมืองอื่นนอกสหรัฐฯ โดยเฉพาะ ในสังคมไทย

262

Vol. 20
No. 3
Jul.
-
Sep.
2014

การตีความรัฐธรรมนูญตามเจตนารมณ์ (Originalism)

สเตราส์ ได้สรุปแนวคิดการตีความรัฐธรรมนูญตามเจตนารมณ์ (Originalism) ว่ามีใจความสำคัญคือ ได้ให้ความหมายแก่คำในรัฐธรรมนูญ และความหมายนั้นประชาชนได้รับการยอมรับข้อบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ที่ถูกระบุไว้¹ ดังนั้น ศาลจึงห้ามให้ความหมายที่แตกต่างต่อความเข้าใจ ของประชาชนโดยทั่วไป กล่าวคือ ศาลไม่สามารถวินิจฉัยคดีโดยตีความ รัฐธรรมนูญนอกเหนือจากเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ประชาชนได้ให้ สัตยาบันร่วมกันไว้ ซึ่งสเตราส์ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวยังคงเป็น

¹ Strauss, David A. (2010). *The Living Constitution*. Oxford: Oxford university press, p. 10.

แนวคิดที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันและหลายคนยังคงสนใจจะศึกษาการวินิจฉัยของศาลด้วยแนวทางนี้ด้วยเหตุผล 3 ประการ² คือ

1. เจตจำนงตอนร่างรัฐธรรมนูญมันมีอยู่จริง กล่าวคือรัฐธรรมนูญถูกร่างขึ้นด้วยความคาดหวังอย่างใดอย่างหนึ่งในช่วงเวลา ณ ขณะนั้น

2. แนวคิดแบบเจตนารมณ์นิยม เชื่อว่า ไม่มีความจำเป็นจะต้องตีความรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด เพราะผู้ที่เชื่อในแนวคิดแบบเจตนารมณ์นิยมจะมุ่งวิเคราะห์หาเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ถูกร่าง

3. นักคิดแบบเจตนารมณ์นิยมเชื่อว่ามีเพียงแนวคิดของตนเพียงแนวคิดเดียวที่จะใช้ในการตีความรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ไม่มีแนวคิดอื่นที่จะเสนอในการตีความรัฐธรรมนูญ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวคิดแบบเจตนารมณ์นิยมยังคงถูกใช้โดยนักกฎหมายบางกลุ่ม สเตราส์ ก็ได้โต้แย้งและวิจารณ์แนวคิดแบบเจตนารมณ์นิยมว่ามีข้อบกพร่องอยู่ 3 ประการ³ กล่าวคือ

1. ในทางปฏิบัติมันเป็นไปได้ที่จะบอกว่าอะไรคือความเข้าใจดั้งเดิมของผู้ร่างรัฐธรรมนูญ เพราะหลายครั้งรัฐธรรมนูญบางฉบับได้ถูกบังคับใช้มาอย่างยาวนาน

2. ถึงแม้ว่าจะเข้าใจความคิดดั้งเดิมของผู้ร่างรัฐธรรมนูญได้ ก็ยังต้องเผชิญกับปัญหาของการพิจารณารัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับปัญหาและสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

3. ถ้าเชื่อตามแนวคิดเจตนารมณ์นิยมจะเห็นว่าสังคมนั้น ๆ ต้องถูกควบคุมโดยบางคนที่ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา ทั้งที่บุคคลเหล่านั้นก็ไม่ได้มีอายุยืนยาวพอที่จะเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ สเตราส์ จึงได้เสนอทางเลือกต่อการตีความรัฐธรรมนูญแบบใหม่ ที่จะเป็นตัวช่วยแก้ไขข้อจำกัดของแนวทางแบบเจตนารมณ์นิยมซึ่งเรียกแนวทางการศึกษานี้ว่า รัฐธรรมนูญที่มีชีวิต (the living constitution) ขึ้น

² Ibid, pp. 29-31.

³ Ibid, p. 18.

รัฐธรรมนูญที่มีชีวิต (The Living Constitution)

สเตราส์ ได้ให้ความหมายแก่นักคิดรัฐธรรมนูญที่มีชีวิต (the living constitution) ว่ารัฐธรรมนูญเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและปรับเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ แม้ว่าจะปราศจากการแก้ไขปรับเปลี่ยนอย่างเป็นทางการ⁴ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญสามารถเปลี่ยนแปลงได้เพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและบริบทของยุคสมัยที่เปลี่ยนไปผ่านคำวินิจฉัยของศาลในแต่ละช่วงเวลา ซึ่ง สเตราส์ ได้มองว่า แนวคิดนี้จะเหมาะสมต่อการศึกษารัฐธรรมนูญมากกว่าแนวคิดเจตนารมณ์นิยมด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้⁵

1. วิธีคิดแบบเจตนารมณ์นิยมเรียกร้องจากตุลาการและนักกฎหมายให้เป็นนักประวัติศาสตร์ที่ต้องสืบค้นเจตนารมณ์ของผู้ร่างรัฐธรรมนูญ แต่รัฐธรรมนูญที่มีชีวิตเรียกร้องตุลาการและนักกฎหมายให้เป็นตุลาการและนักกฎหมาย

2. รัฐธรรมนูญที่มีชีวิตเปิดโอกาสให้ศาลสามารถวินิจฉัย/ตัดสินเกี่ยวกับความคิดด้านนามธรรมที่ดี เช่น ความยุติธรรม นโยบายที่ดี ได้ตามยุคสมัยนั้น ๆ

3. รัฐธรรมนูญที่มีชีวิตคือสิ่งที่พวกเราในยุคปัจจุบันสร้างมันเองอย่างแท้จริง โดยไม่จำเป็นต้องยอมรับกฎเกณฑ์ของผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่อาจจะไม่มีชีวิตอยู่แล้ว

4. รัฐธรรมนูญที่มีชีวิตมีลักษณะที่ตรงไปตรงมา กล่าวคือ ผู้พิพากษาสามารถจะใช้ดุลยพินิจของตนพิจารณาเกี่ยวกับความยุติธรรมและวางนโยบายสังคมได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสเตราส์จะให้อำนาจแก่ผู้พิพากษาในการพิจารณาวินิจฉัยคดีในการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ไม่ได้หมายความว่าผู้พิพากษาทำได้ทุกอย่างตามที่ต้องการ สเตราส์เชื่อว่าผู้พิพากษาต้องถูกจำกัดอำนาจด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ผู้พิพากษาจะถูกจำกัดและควบคุมการใช้

⁴ Ibid, p. 1.

⁵ Ibid, pp. 43-46.

อำนาจด้วยธรรมเนียม/แบบแผนทางสังคมที่ดำรงอยู่มาก่อนการวินิจฉัย และคำพิพากษาที่ประกาศ/เปิดเผยแล้วย่อมเปิดโอกาสให้เกิดการวิจารณ์ได้ ซึ่งจะเป็นอีกกระบวนการหนึ่งของการตรวจสอบผู้พิพากษา

ข้อถกเถียงหลักต่อแนวคิดรัฐธรรมนูญที่มีชีวิต

ตลอดการเขียนของสเตราส์ได้พยายามจะอธิบายและโต้เถียงเกี่ยวกับจุดอ่อนและข้อบกพร่องที่แนวคิดรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ โดยสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก เรื่อง แนวคิดเรื่องรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตถูกวิจารณ์ว่า ถ้าศาลสามารถตีความรัฐธรรมนูญไปอย่างไรก็ได้ เท่ากับว่าไม่มีหลัก/แก่นของรัฐธรรมนูญ หรืออาจจะไม่กล่าวได้ว่า เหมือนกับไม่มีรัฐธรรมนูญ ซึ่งสเตราส์ได้ตอบข้อวิจารณ์ดังกล่าวว่า รัฐธรรมนูญมีอยู่สองส่วน คือ ส่วนที่มันคงไม่เปลี่ยนแปลงหรือถูกรบกวนจากมนุษย์ และอีกส่วนคือรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตสามารถเปลี่ยนแปลงได้

ประเด็นที่สอง เกี่ยวกับข้อสงสัยว่าถ้าผู้ร่างรัฐธรรมนูญคาดหวังจะให้อำนาจแก่ผู้พิพากษาเป็นผู้ปรับรัฐธรรมนูญให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต แล้วทำไมจึงยังร่างบทบัญญัติเกี่ยวกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญลงในรัฐธรรมนูญด้วย ซึ่งสเตราส์ได้ตอบคำถามข้างต้นโดยยกตัวอย่างการเปรียบเทียบระหว่างการแก้ไขรัฐธรรมนูญด้วยแนวทางรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตมีความหมายและสำคัญกว่าการแก้ไขรัฐธรรมนูญตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญโดยตรง ด้วยเหตุผล 4 ประการ⁶ คือ

1. หลายครั้งเนื้อหาที่เขียนในรัฐธรรมนูญไม่เปลี่ยนแปลง แต่สาระในรัฐธรรมนูญเปลี่ยนแปลง
2. ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญแบบเป็นทางการไม่เกิดขึ้น แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงบางอย่างในรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นอยู่เสมอ

⁶ Ibid, pp. 115-139.

3. เมื่อมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญเกิดขึ้น สเตราส์เห็นว่าการแก้ไขรัฐธรรมนูญที่เป็นทางการตามวิธีทางที่กำหนดในรัฐธรรมนูญเป็นเพียงการอนุมัติความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตอยู่แล้ว กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตผลิตการเปลี่ยนแปลงที่เป็นจริงมากกว่าการแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยตรง

4. แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ แต่ถ้าสังคมยังไม่เปลี่ยนการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญข้างต้นก็บังคับใช้ไม่ได้ (สังคมไม่ยอมรับ) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นก็เพราะรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่ตัวเอกสาร (รัฐธรรมนูญ)

ประเด็นที่สาม แนวคิดแบบรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย เพราะไม่กระทำตามเจตนารมณ์ของประชาชนที่ให้สัตยาบันแกรัฐธรรมนูญ ซึ่งสเตราส์ได้แย้งประเด็นนี้ในสองลักษณะคือ รัฐธรรมนูญที่ถูกร่างขึ้นเมื่อนานมาแล้วแต่ก่อนที่ทุกคนในปัจจุบันจะเกิดขึ้นมาเสียอีก แล้วทำไมคนในยุคปัจจุบันจึงต้องยอมรับแนวคิดของคนในอดีตซึ่งไม่ได้มีชีวิตียืดยาวถึงปัจจุบัน และแนวคิดแบบรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตเป็นคนละประเด็นกับความเป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ รัฐธรรมนูญที่มีชีวิตเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการตีความรัฐธรรมนูญเพื่อแก้ปัญหาในประเด็นเรื่องของกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประชาธิปไตย

ประเด็นที่สำคัญที่สุด เกี่ยวกับความไม่เชื่อใจในอุปนิสัยของผู้พิพากษาว่าจะเป็นปัญหา กล่าวคือ มีผู้พิพากษ์วิจารณ์ว่าถ้าเชื่อในแนวทางแบบรัฐธรรมนูญนิยมจะทำให้ผู้พิพากษามีช่องทางในการใช้ดุลยวินิจฉัยค่อนข้างมาก และอาจจะตัดสินใจตามใจผู้พิพากษา ถือเป็นประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับการจำกัดอำนาจของผู้พิพากษา ในประเด็นนี้สเตราส์ได้ชี้แจงว่า แนวคิดแบบรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตมีลักษณะที่จะยับยั้งผู้พิพากษามากกว่าจะให้ทางเลือกในการตัดสินใจอะไรก็ได้แก่ผู้พิพากษา เพราะผู้พิพากษาต้องถูกจำกัดด้วยธรรมเนียมของสังคมที่ดำรงอยู่ ซึ่งหมายรวมถึงผู้พิพากษาไม่สามารถจะหยิบยกประเด็นทางกฎหมายขึ้นมาพิจารณาเองได้ ถ้าไม่มีการฟ้องร้อง

และคำพิพากษาที่ประกาศ/เปิดเผยแล้วย่อมเปิดโอกาสให้เกิดการวิจารณ์ได้
ซึ่งจะเป็นอีกกระบวนการหนึ่งของการตรวจสอบผู้พิพากษา⁷

ข้อจำกัดของหนังสือ The Living Constitution

แนวคิดรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตของสเตรสเป็นแนวคิดในการแก้ไขประเด็นทางดำนกกฎหมาย เพื่อให้รัฐธรรมนูญสามารถปฏิบัติได้กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งน้งานศึกษาชั้นนี้ของสเตรสเป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์และบริบททางการเมืองของสหรัฐฯ ดังนั้นเมื่อจะนำเข้ามาศึกษาท่ามกลางประวัติศาสตร์และบริบทของสังคมการเมืองไทย ซึ่งแนวคิดรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตถูกอธิบายในลักษณะของแนวคิด “ตุลาการภิวัตน์” (Judicial Review) ซึ่งถูกกล่าวถึงในบริบททางสังคมประวัติศาสตร์เฉพาะในสังคมไทย ทำให้จำเป็นต้องพิจารณาทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับทฤษฎีเพื่อจะนำมาประยุกต์ใช้อยู่อย่างน้อย 5 ประการคือ

ประการแรก ทฤษฎีนี้เป็นการอธิบายกับรัฐที่มีระบบกฎหมายแบบจารีตประเพณี (The common law) แบบสหรัฐฯ แล้วถ้านำมาใช้กับรัฐไทยที่มีระบบกฎหมายแบบประมวลกฎหมาย (the civil law) จะใช้ได้หรือไม่หรือต้องปรับปรุงเพิ่มเติมทฤษฎีอย่างไรบ้าง

ประการที่สอง ทฤษฎีนี้ต้องอาศัยการลงหลักปักฐานทางความคิดร่วมของสังคม (common ground) จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่รับรู้ร่วมกันของสังคมด้วยระยะเวลายาวนานพอสมควร ในเรื่องแนวคิดพื้นฐานของรัฐหลักการของรัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นกรอบในการวินิจฉัยของศาลต่อการศึกษารัฐธรรมนูญ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาในบริบททางการเมืองไทยที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง และไม่มีความเห็นที่ลงตัวเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญว่าควรมีลักษณะแบบใด และงานศึกษาของสมบัตินันทรวงศได้เสนอว่าสังคมไทยยังไม่มีฐานความคิดเกี่ยวกับค่านิยมของ “ความดี” ทำให้การถกเถียงเรื่องทางการเมืองของไทยจึงเป็นเรื่องอะไรก็ได้ เช่น การถกเถียงเกี่ยวกับ

⁷ Ibid, pp. 43-46.

ประชาธิปไตย จึงสามารถถกเถียงกันถึง “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ที่ไม่มีสิทธิ เสรีภาพ และความเท่าเทียมของคนในสังคม เป็นต้น⁸

ประการที่สาม ทางเลือกของผู้พิพากษาในสังคมการเมืองไทย ที่ดำรงอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง และสถาบันศาลรัฐธรรมนูญที่เป็นสถาบันที่มีหน้าที่วินิจฉัยตีความรัฐธรรมนูญของไทย ก็ยังเป็นสถาบันที่ใหม่สำหรับการเมืองไทย แม้จะก่อตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฯ 2540 และล้มลุกคลุกคลานในช่วงภายหลังการเกิดการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และกลับมาก่อตั้งขึ้นอีกครั้งหลังการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญฯ 2550 ซึ่งหากนับเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ศาลรัฐธรรมนูญได้ดำรงอยู่ในสังคมการเมืองไทยเป็นเวลากว่า 17 ปี แต่ก็ยังเป็นหนึ่งในสถาบันทางการเมืองที่ยังไม่มีการลงหลักปักฐานที่ลงตัวที่จะนำเสนอแนวทางของสังคมท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง แต่ศาลรัฐธรรมนูญได้กลายเป็นความคาดหวังหนึ่งที่จะใช้ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในสังคมการเมืองไทย สนับสนุนให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความอย่างก้าวหน้า (Judicial Activism) ที่เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทย⁹ ดังเช่น คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 18-22/2555 หรือคำวินิจฉัยที่ 15-18/2556 หรือคำวินิจฉัยที่ 1/2557 เกี่ยวกับการพิจารณาการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งผลคำวินิจฉัยที่ศาลรัฐธรรมนูญพยายามตีความรัฐธรรมนูญที่มีชีวิตได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองด้วย

ประการสุดท้าย การจำกัดอำนาจการวินิจฉัยของผู้พิพากษา โดยสเตรสส์เชื่อว่าระเบียบบรรทัดฐานทางสังคม และกระบวนการวิพากษ์วิจารณ์ของสังคมหลังจากที่เปิดเผยคำวินิจฉัยคดีจะเป็นอีกกระบวนการหนึ่งของการตรวจสอบผู้พิพากษา แต่ประเด็นดังกล่าวไม่ได้กลายเป็นหลักประกัน

⁸ สมบัติ จันทรวงศ์. (2556). “ประชาธิปไตย ประชาธิปไตย และความเป็นจริง,” ใน กิตติ ประเสริฐสุข (บก.) *นารี-นาวา-ประชา-รัฐ รวมบทความสัมมนาประจำปี 2555 คณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 11-89.

⁹ ธีรยุทธ บุญมี. *ตุลาการภิวัตน์*. (2549). กรุงเทพฯ: วิญญูชน, หน้า 16-19.

ความน่าเชื่อถือและไว้วางใจให้แก่ผู้พิพากษา โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ไม่มีพื้นที่สำหรับการวิพากษ์วิจารณ์ฝ่ายตุลาการมากนัก แม้ว่าจะไม่มีกฎหมายลงโทษผู้วิพากษ์วิจารณ์คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ แต่การวิพากษ์วิจารณ์กลายเป็นสิ่งที่ไม่ยอมรับโดยทั่วไป ด้วยเกรงว่าจะเป็นการทำลายความน่าเชื่อถือและศักดิ์สิทธิ์ของศาล

